

ПРИЧОРНОМОРСЬКИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
ЕКОНОМІКИ ТА ІННОВАЦІЙ

ПРИЧОРНОМОРСЬКІ ЕКОНОМІЧНІ СТУДІЇ

Науковий журнал

Випуск 51

**Одеса
2020**

Головний редактор:

Шапошников К.С. – доктор економічних наук, професор

Члени редакційної колегії:

Велькі Януш – доктор економічних наук, професор

Гавкалова Н.Л. – доктор економічних наук, професор

Гальцова О.Л. – доктор економічних наук, професор

Дзюканські Павел – доктор економічних наук, професор

Іртицева І.О. – доктор економічних наук, професор

Коваль В.В. – доктор економічних наук, професор

Піллелієне Ліна – доктор економіки, професор маркетингу

Пономаренко Т.В. – доктор економічних наук, професор

Сафонов Ю.М. – доктор економічних наук, професор

Ситнік І.В. – доктор економічних наук, професор

Стеблянко І.О. – доктор економічних наук, професор

Електронна сторінка видання – www.bses.in.ua

Міжнародний цифровий ідентифікатор журналу:
<https://doi.org/10.32843/bses>

Науковий журнал «Причорноморські економічні студії»

включено до переліку наукових фахових видань України в галузі економічних наук (Категорія «Б») на підставі Наказу МОН України від 28 грудня 2019 року № 1643 (Додаток 4)

Галузь науки: економічні.

Спеціальності: 051 – Економіка; 071 – Облік і оподаткування;

*072 – Фінанси, банківська справа та страхування; 073 – Менеджмент; 075 – Маркетинг;
076 – Підприємництво, торгівля та біржова діяльність; 241 – Готельно-ресторанна справа;
242 – Туризм; 292 – Міжнародні економічні відносини.*

Науковий журнал індексується у наукометричній базі **Index Copernicus**.

Затверджено до друку та поширення через мережу Інтернет відповідно до рішення вченої ради Причорноморського науково-дослідного інституту економіки та інновацій (від 23 березня 2020 року протокол № 3).

Науковий журнал «Причорноморські економічні студії» зареєстровано
Міністерством юстиції України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 21934-11834Р від 23.03.2016 року)

ISSN (Print): 2524-0897

ISSN (Online): 2524-0900

© ПУ «Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій», 2020

ЗМІСТ

**РОЗДІЛ 1. ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ
ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ****Кулаковська Т.А.**ЦИКЛІЧНІСТЬ АГРОВИРОБНИЦТВА: ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ,
ФАКТОРИ ВПЛИВУ ТА ЗВ'ЯЗОК З ЕКОНОМІЧНИМ ЦИКЛОМ..... 9**РОЗДІЛ 2. СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО
І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ****Ніконенко У.М.**ВПЛИВ СВІТОВИХ СИРОВИННИХ ЦІН НА ДИНАМІКУ ІНФЛЯЦІЇ
В РЕСУРСОЗАЛЕЖНИХ ЕКОНОМІКАХ..... 15**РОЗДІЛ 3. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ
НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ****Байда Б.Ф.**ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ МОДЕЛІ ВЗАЄМОЗАЛЕЖНИХ ЕЛЕМЕНТІВ СИСТЕМИ
МЕНЕДЖМЕНТУ ТУРИЗМУ В ПРИЧОРНОМОРСЬКОМУ РЕГІОНІ..... 22**Вікулова А.О., Савчук В.В.**

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ ІТ-ПОСЛУГ В УКРАЇНІ..... 27

Глубіш Л.Я.ДЕТЕРМІНАНТИ ГАРМОНІЗАЦІЇ ТРИСТОРОННЬОЇ РИНКОВОЇ ВЗАЄМОДІЇ
СТЕЙКХОЛДЕРІВ СФЕРИ ПРОДОВОЛЬЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УКРАЇНИ..... 33**Криницька О.О., Ткачук Т.І.**

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ПРОДОВОЛЬЧОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ДЕРЖАВИ..... 38

Лагодієнко Н.В.МОДЕЛЮВАННЯ КІЛЬКІСНИХ ПАРАМЕТРІВ ВПЛИВУ
КЛЮЧОВИХ ФАКТОРІВ ЗРОСТАННЯ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА..... 43**Маслій Н.Д.**ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ЗМІШАНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ НА НАЦІОНАЛЬНОМУ ТА МІЖНАРОДНОМУ РІВНЯХ..... 52**Михальчишин Н.Л., Хмелюк В.С.**ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДОСТУПУ СУБ'ЄКТІВ
ГОСПОДАРЮВАННЯ ДО РИНКУ НАДАННЯ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ..... 56**Самойлик Ю.В., Вернигора М.В.**ГЛОБАЛЬНІ ПЕРЕДУМОВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ІННОВАЦІЙ
У ПРОЦЕС ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЧНИХ ПРОДОВОЛЬЧИХ ЛАНЦЮГІВ..... 63**Чіп Л.О.**

ПЕРСПЕКТИВИ МАКРОЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ..... 68

РОЗДІЛ 4. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ**Некрасова Л.А., Богаченко М.В.**РОЗВИТОК ВЗАЄМОДІЇ ВСІХ ВИДІВ ТРАНСПОРТУ НА ОСНОВІ
ІНТЕГРОВАНОЇ ТАРИФНОЇ СИСТЕМИ ПАСАЖИРСЬКИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ..... 73**Дюк А.А.**РОЗВИТОК ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ФОРМ
ТА СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ НА СЕЛІ..... 80**Косар Н.С., Селюченко Н.Є., Гринів Н.Т.**ОЦІНЮВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ
СПОЖИВЧИХ ТОВАРІВ У СИСТЕМІ ЗАХОДІВ ЩОДО ЇЇ ПІДВИЩЕННЯ
(НА ПРИКЛАДІ СОНЯШНИКОВОЇ ОЛІЇ)..... 90**Лазоренко Л.В.**ВПЛИВ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ УПРАВЛІННЯ
НА ФІНАНСОВУ ДІЯЛЬНІСТЬ ПРАТ «КИЇВСТАР»..... 96

РОЗВИТОК ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ФОРМ ТА СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ НА СЕЛІ

DEVELOPMENT OF ORGANIZATIONAL FORMS AND SPECIALIZATION OF RURAL SOCIAL ENTERPRISES

У статті розглянуто теоретичні засади та організаційно-економічні характеристики сільськогосподарських та соціальних структур підприємницької діяльності. Відзначено підходи до визначення сутності соціального підприємництва, організаційних та організаційно-правових форм заснування соціальних підприємств як суб'єктів соціальної діяльності на селі. Проаналізовано склад та динаміку сучасного розвитку організаційних та організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств, динаміку зміни їх кількості з урахуванням соціального чинника їх спеціалізації. Відзначено специфіку організації та функціонування соціальних підприємств як суб'єктів ринку соціальних послуг. Наведено склад соціальних підприємств у розрізі організаційних форм та оцінювання спеціалізації за напрямками соціальної діяльності. Окреслено перспективні можливості розвитку соціальних підприємств на селі з урахуванням пріоритетності кооперативної форми їх заснування.

Ключові слова: підприємство, соціальне підприємство, організаційна форма підприємства, організаційно-правова форма підприємства, соціальна діяльність, кооператив, спеціалізація.

В статье рассмотрены теоретические основы и организационно-экономические характеристики сельскохозяйственных и социальных структур предпринимательской деятельности. Отмечены подходы к определению сущности социального предпринимательства, организационных и организационно-правовых форм основания социальных предприятий как субъектов социальной деятельности на селе. Проанализированы состав и динамика современного развития организационных и организационно-правовых форм сельскохозяйственных предприятий, динамика изменения их количества с учетом социального фактора их специализации. Отмечена специфика организации и функционирования социальных предприятий как субъектов рынка социальных услуг. Приведен состав социальных предприятий в разрезе организационных форм и оценивания специализации по направлениям социальной деятельности. Определены перспективные возможности развития социальных предприятий на селе с учетом приоритетности кооперативной формы их основания.

Ключевые слова: предприятие, социальное предприятие, организационная форма предприятия, организационно-правовая форма предприятия, социальная деятельность, кооператив, специализация.

УДК 330.342.146

<https://doi.org/10.32843/bses.51-13>

Дюк А.А.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри економіки
Вінницький національний
аграрний університет

Diuk Anna

Vinnitsia National Agrarian University

Entrepreneurial activity in modern conditions of functioning of market economy is carried out in various spheres of life, including social. Social entrepreneurship is an actual practical way of organizing the fulfillment of social functions by market entities that carry out a social mission. The study of organizational forms of social entrepreneurship is relevant in terms of theoretical, methodological and practical terms from the standpoint of: determining the most acceptable forms of organization of social enterprises; characteristics of modern development of organizational forms and specialization of rural social enterprises in Ukraine. The purpose of the article is to identify the principles of social entrepreneurship spread, to characterize the dynamics of organizational forms and specialization of social enterprises in the countryside, taking into account the current state of agricultural business activity. The argumentation of theoretical provisions and the conclusions obtained on the current state of development of organizational forms, specialization of social enterprises in the countryside, which form a set of methodological improvements to expand entrepreneurship to new horizons of social and economic development of society, the involvement of organizational forms of enterprises in the social sphere, based on a systematic basis. Accordingly, the study of theoretical foundations of organizational forms of social entrepreneurship used the historical-economic method, monographic, abstract-logical, method of comparative analysis, analytical generalizations. The theoretical principles and organizational and economic characteristics of agricultural and social structures of entrepreneurial activity are considered in the article. Approaches to determining the essence of social entrepreneurship, organizational and legal forms of founding social enterprises as subjects of social activity in the country are noted. The composition and dynamics of modern development of organizational and organizational-legal forms of agricultural enterprises, the dynamics of changes in their size, taking into account the social factor of their specialization, are analyzed.

Key words: enterprise, social enterprise, organizational form of enterprise, organizational and legal form of enterprise, social activity, cooperative, specialization.

Постановка проблеми. Динамізм перетворень умов сільського розвитку з державно-регламентованих на конкурентні змушує людей активно переходити до широкого застосування підприємницьких підходів до вирішення соціальних проблем. Формуються спеціалізовані структури, організації, що спеціалізуються на виконанні соціальної місії, зокрема соціальні підприємства. Для сучасної України вони є новітньою сферою господарювання, особливо на селі, тобто середовищі, яке вважається найбільш консервативним до будь-яких змін. Поступове поширення соціальних підприємницьких суб'єктів відбувається під впливом громадянського усвідомлення тієї непростого ситу-

ації, що створена в системі сільського розвитку. Нині багато соціальних проблем на селі залишаються без вирішення, їм потрібно надати наукову оцінку для розроблення відповідних рекомендацій. Виділяється питання розвитку соціального підприємства як ефективного механізму заміщення функцій, які неспроможна виконувати держава в соціальному розвитку. Також доречно сконцентрувати увагу на питанні організаційних форм соціальних підприємств та їх спеціалізації. Актуальність проблеми підкріплюється також тією ситуацією, що соціальна підприємницька діяльність нетипова для сучасного етапу розвитку ринкових відносин у нашій державі, особливо на селі. Основний мотив

появи соціального підприємництва – це суспільний запит на соціально спрямовані підприємницькі структури. Для національного сільського сектору особливим спонукальним моментом є те, що відбулися зміни у структурі виробничо-господарських суб'єктів. Сільськогосподарські підприємства вже не беруть на себе повну відповідальність за соціальну сферу, хоча практика показала, що вони залишаються селозберігаючими.

Постановочний момент у дослідженні піднятого питання охоплює теоретичні й практичні аспекти оцінювання співвідношень розвитку підприємництва, його соціалізацію, а також аналіз організаційних, організаційно-правових форм соціальних, соціально спрямованих підприємств; порівняльне оцінювання тенденцій динаміки форм господарських суб'єктів класичного економічного спрямування із соціальними з виділенням особливостей соціальних структур.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціальні підприємства зацікавили світову та вітчизняну науку як нетипові структури поєднання капіталу й праці. Теоретичні й методичні підстави для виділення соціальних за спрямуванням суб'єктів господарювання сформувалися в системі наукового пізнання класичного підприємництва. Підприємницька теорія створена представниками ранньої економічної науки, а саме ідеями й працями Р. Кантільйона [1], Р. Оуена [2], В. Петті [3], Д. Рікардо [4], А. Сміт [5], які були ідеологами капіталістичного способу господарювання, накопичення багатства, які соціальну місію підприємства вважали вторинною, хоча, зокрема, Р. Оуен [2] відзначав і пропагував соціальну організацію людей перш за все через кооперацію як невід'ємну складову частину ефективної соціально-економічної структури задоволення інтересів суспільства. Соціальні аспекти господарювання пов'язані з працями представників школи фізіократів, основоположні ідеї якої започатковані Ф. Кене [6], через пропонування реалізувати соціальну місію ефективним забезпеченням суспільства продовольством, формуванням якісних відтворювальних процесів у сільському господарстві. Поштовх соціальна підприємницька теорія отримала від цілої низки соціологічних ідей М. Вебера [7], але це є все ж таки економічною моделлю, яка реалізується на практиці як механізм діяльності в умовах ризику для забезпечення вигоди, економічного, соціального ефекту.

До певного часу у світі на науковому поприщі й на практиці підприємництво сприймалось як капіталістична форма організації економічної взаємодії, а соціальний аспект не визнавався пріоритетним. Механізми реалізації підприємницької діяльності з плином століть почали змінюватися паралельно з його соціалізацією, підвищенням добробуту людей. Це сприяло виникненню та поширенню ідей соціального підприємництва.

Теоретична концепція соціального підприємництва відбулася завдяки еволюції функціонального змісту й соціалізації практики класичного підприємницького господарювання, усвідомленню значення соціальної відповідальності підприємця перед громадою.

Для оцінювання аналізу досліджень і публікацій з проблематики соціального підприємництва, соціального підприємництва на селі, розвитку його організаційних, організаційно-правових форм та спеціалізації наукою сформовано велику кількість ідей.

Наукові основи соціального підприємництва як процесу, ролі соціальних підприємств як організацій взяли початок з ідей Р. Оуена [2], А. Сміта [5], апробовані завдяки практичному досвіду, що зазначено у напрацюваннях А. Файоля [8], Г. Форда [9], А. Шептицького [10], М. Туган-Барановського [11], М. Юнуса [12], які стосуються також сільського господарства.

Нині ідеї підприємництва на селі, його організаційних форм, спеціалізації, які ми відносимо до соціальної складової частини, розроблені в рамках теорій, практичних рекомендацій щодо організації економічних та соціальних систем господарського порядку (А. Шюллер, Х.-Г. Крюссельберг [13, с. 13–33], А. Бабицкий [14, с. 58–62], О. Мороз [15, с. 72–103]); поділу праці та спеціалізації в сільському господарстві з окресленням її впливу на соціалізацію господарств на селі (Х. Бергман [16, с. 75–78], В. Андрійчук, І. Сас [17, с. 34–50], П. Саблук [18, с. 3]); становлення національної парадигми розвитку форм господарювання на селі в період трансформації до ринку та усталення ринкових відносин (В. Юрчишин [19; 20], О. Онищенко [20], П. Саблук [18; 20], В. Месель-Веселяк [21]); підприємництва та кооперації (Л. Романова [22], М. Малік [23], Ю. Лупенко [23]); кадрового забезпечення, становлення соціального капіталу як базису для створення соціальних підприємств (М. Малік [23; 26], О. Шпикуляк [24; 25; 26; 27]); соціально-економічних аспектів розвитку ринкової інфраструктури (Г. Калетнік [28]). Дослідження цих науковців охоплюють сферу відносин, у якій можуть створюватися та функціонують соціальні підприємства різних організаційних форм, спеціалізацій.

Сучасна вітчизняна агроекономічна наука перебуває на початку шляху в дослідженнях соціального підприємництва, організаційних форм, спеціалізації, внутрігосподарських відносин тощо. Проте останніми десятиліттями здійснені вагомні напрацювання щодо проблем соціалізації підприємництва традиційного (економічного) через механізм кооперації; починають з'являтися цікаві розробки з аналізу розвитку соціальних підприємств в економіці й на селі, становлення організаційних форм [29; 30]; згадується питання в енциклопедичних виданнях [31, с. 278]; продовжуємо і ми свої напрацювання [32], розширюючи предметну галузь та поглиблюючи аналітичні оцінки проблеми.

Таким чином, беручи до уваги теоретичні розробки та практичний досвід розвитку соціального підприємництва в економіці України, недостатню динаміку становлення соціальних підприємств на селі, вважаємо, що проблема потребує додаткового вивчення. Малодослідженими є аспекти аналізу специфіки та тенденцій становлення, діяльності й спеціалізації організаційних формувань, які підпадають під кваліфікаційні характеристики соціального підприємства.

Постановка завдання. Метою статті є виявлення засад поширення соціального підприємництва, характеристика динаміки організаційних форм та спеціалізації соціальних підприємств на селі з урахуванням сучасного стану сільськогосподарської підприємницької діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Організаційно-економічні основи соціального підприємництва сформувався у тривалому еволюційному процесі розвитку економіки, включаючи сільськогосподарський.

В теоретичній сутності соціального підприємництва чітко розмежовуються такі категорії, як соціальне підприємництво (спрямованість виду діяльності структур за цільовим призначенням вирішення соціальних проблем); підприємництво соціальне (результат виконання класичним підприємством соціальної функції, його соціальна значимість щодо задоволення потреби). Соціальним є підприємництво як вид діяльності, який передбачений установчими документами; також підприємництво взагалі забезпечує соціальну ефективність за результатами господарювання. На практиці соціальне підприємництво відбулося здебільшого у чутливих для держави, суспільства сферах. Для сільськогосподарської сфери характерні підприємства, які виробляють соціальне продовольство, реалізують його на спеціальних торговельних майданчиках за соціальними цінами. Задоволення потреб якомога ширшого кола людей означає роль соціального підприємництва у формуванні суспільного добробуту.

Практично соціальне підприємництво є функцією спеціалізованих організаційних структур, які забезпечують вирішення соціально-економічних проблем, не ставлячи за головну мету виключно отримання прибутку. Соціальні підприємства відрізняються від інших структур, які забезпечують задоволення соціальних потреб.

Сільськогосподарський, сільський сектор економіки України має специфічні особливості типової національної атрибутики формування життєвого та господарського простору. Центральними елементами соціально-економічного життя у цій сфері завжди було, особливо в новітній період, і залишається село як сільське поселення та підприємство як виробничо-господарська структура. Навколо цих утворень акумулювалися ресурси, реалізовувалися

управлінські рішення щодо вирішення соціальних проблем сільського розвитку. Зі зміною парадигми державного управління відбулися організаційно-економічні перетворення в структурі сільськогосподарських формувань, що кардинально вплинуло на весь процес сільського життя.

Останніми десятиліттями відбувся перехід від адміністративно-командної системи господарювання до підприємницької. Як зазначають вітчизняні економісти-аграрники [33], «перетворення колективної та державної власності, роздержавлення землі та майна в сільському господарстві забезпечили становлення аграрного ринку, базовою складовою якого стала сучасна структура форм господарювання» [33, с. 4]; «трансформація забезпечила формування та формалізацію в аграрній сфері різних організаційно-правових форм підприємницьких структур» [33, с. 4], тобто шляхом трансформації відбулися зміни у соціалізації сільськогосподарських підприємств, які ми вважаємо базовими для розвитку українського села через різнопланові за організацією структури.

Функціонування організаційних форм підприємництва, а також організаційно-правових форм підприємств на селі, як класичних, так і соціальних, узгоджується законодавчо нормами Господарського й Податкового кодексів України, Законів України «Про кооперацію», «Про громадські об'єднання», «Про свободу совісті та релігійні організації». Система організаційно-правових форм в Україні включає всі види підприємств, а також кооперативи, орендні підприємства, споживчі товариства, спілки споживчих товариств, господарські товариства, асоціації, корпорації, консорціуми, концерни, дочірні підприємства, організації орендарів, організації покупців, політичні партії, громадські організації, релігійні організації, філіали, представництва, а також організації, заклади, установи, які не здійснюють підприємницьку діяльність, інші об'єднання [35, с. 28].

Коментуючи соціальну складову частину, зазначимо, що підприємництво на селі, особливо сільськогосподарське, без усякого сумніву має виконувати функції сприяння соціально-економічному розвитку, формування добробуту, побуту сільського населення, тому соціально-економічні засади розвитку підприємництва на селі потрібно розглядати у фокусі особливостей сільського розвитку, який, наприклад, в аграрному виробництві тісно пов'язаний з чинником природного начала. Сільськогосподарські підприємства залучені як до безпосередньо господарської діяльності в аграрному виробництві, так і до процесів соціально-економічного забезпечення розвитку сільських територій, тобто виконують дуже важливу соціально-економічну роль як сектор зайнятості, створення додаткового продукту, здійснюючи функції охорони та збереження навколишнього середо-

вища тощо. Вони вбудовані в соціально-економічну модель сільського розвитку як продуктивна сила, соціальні агенти, носії соціальної функції.

В системі традиційного, класичного підприємництва функціонують підприємства різних організаційних та організаційно-правових форм господарювання (табл. 1).

Утворилась багатукладна підприємницька система ринкового типу у складі господарських товариств, приватних підприємств, виробничих кооперативів, фермерських господарств, державних підприємств, підприємств інших форм господарювання (табл. 1). Відзначаємо активне поширення структур кооперативного типу й приватних, адже ринковий характер виробництва на селі, нестабільність зовнішнього ринкового середовища цьому сприяють. Наприклад, за нестабільних економічних умов практично нежиттєздатними виявилися структури кооперативного типу. Соціальне й економічне з орієнтацією бізнесу на загальну максимізацію прибутку виявилися непоєднуваними. Відзначимо, що число кооперативів (табл. 1) як найбільш соціалізованої форми організації сільськогосподарської діяльності змінюється в бік зменшення. Тенденція зменшення стійка, вони перетворюються на товариства, приватні підприємства тощо. Також уникнення підприємствами соціальних засад господарювання спричинене поширенням капіталістичного способу виробництва епохи первинного накопичення капіталу, тому у класичній виробничій системі підприємств сільськогосподарські кооперативи не розширюють свою експансію, а навпаки: у 2000 році їх нараховувалося 3 136, станом на

2017 рік їх стало близько 500 [33]. Кількість виробничих кооперативів зменшилася в декілька разів, що вказує на негативний бік їх поширення. Кооперативи виявилися найбільш проблемною формою виробничих сільських підприємств щодо довіри до неї з боку селян, незважаючи на принципову соціальну орієнтацію.

Коментуючи динаміку складу організаційних та організаційно-правових форм господарських структур (табл. 1), вважаємо, що власники підприємств відійшли від виконання селозберігаючих функцій. Лише поодинокі підприємці, переважно середнього й нижче середнього масштабу (малі), дбають про добробут сільської громади. Більшість соціальну діяльність здійснює фрагментарно, тому поступово з'являються соціальні підприємства різних організаційних форм та спеціалізацій.

Класифікацію та структуру форм соціального підприємництва слід пов'язувати з його особливим статусом, а саме неприбутковістю, тобто бізнес-моделі соціальних підприємств створюються не для отримання прибутку, а для вирішення суспільних проблем. Найбільш прийнятною формою соціального підприємства є кооператив, але у класифікації соціальних підприємств за статусом потрібно чітко відрізнити соціальну відповідальність бізнесу й соціальне підприємництво як цілеспрямовану діяльність. Вона передбачає організаційні можливості вирішення соціальних завдань підприємницькими методами на конкурентних засадах. До структур соціального підприємництва можна віднести будь-які організації, які відповідають критеріям і за постановкою цілей

Таблиця 1

Організаційні та організаційно-правові форми господарських структур на селі, тобто в сільському господарстві України

Форми підприємств та організацій, закріплені законодавством																		
Організаційна форма підприємства									Організаційно-правова форма підприємства									
Одноосібне господарство (підприємство) (підприємство, яке є власністю однієї особи)									Приватне підприємство, фермерське господарство, особисте селянське господарство									
Партнерство (товариство) (форма організації підприємства, за якої дві або більше осіб об'єднують своє майно)									Товариство з обмеженою відповідальністю, з додатковою відповідальністю, повне, командитне; кооператив, асоціація, консорціум, орендне підприємство, споживче товариство									
Корпорація (відкрите і закрите акціонерне товариство)									Акціонерне товариство (відкрите і закрите), корпорація, концерн									
Форми сільськогосподарських підприємств в економіці України* (без урахування тимчасово окупованих територій)																		
господарські товариства			приватні підприємства			виробничі кооперативи			фермерські господарства			державні підприємства			підприємства інших форм			
2015 рік	2016 рік	2017 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік	
7 721	8 700	6 967	3 627	3 752	3 215	596	738	448	32 303	33 682	34 137	241	222	199	891	603	592	
Тенденція зміни кількості суб'єктів у 2017 році відносно 2016 року																		
Значне зменшення			Зменшення			Значне зменшення			Збільшення			Незначне зменшення			Незначне зменшення			

* дані Державної служби статистики України, представлені з аналітичних джерел [32; 33]

Джерело: розроблено автором на основі джерел [34; 35]

Ознаки приналежності структур до класу соціальних підприємств

Сфери функціонування	
класичне підприємництво	соціальне підприємництво
Підприємства й організації кооперативного типу із соціальною, юридично закріпленою формою господарювання.	Підприємства різних організаційно-правових форм господарювання із закріпленою в статуті соціальною діяльністю.

Джерело: побудовано автором

формуєть соціальне життя громадян; реалізують суспільно значимі соціальні ініціативи; проводять заходи громадської активності в різних галузях [32]; відповідають ознакам структур цього класу (табл. 2).

У світі склались організаційно-правові форми соціальних підприємств, але найбільше використовується кооперативна модель, бо дає можливості для максимального залучення зацікавлених у досягненні соціальної мети суб'єктів в організаційний, управлінський процес, надає механізм демократичного загальнодоступного контролю для членів контролю за використанням активів, прийняттям господарських рішень. В Україні законодавчо проблема соціального підприємництва відповідно до статусу суб'єктів за організаційно-правовою формою не врегульована. Проте законодавчо визначені організаційно-правові форми підприємництва, в рамках яких зацікавлені суб'єкти можуть створити соціальне підприємство.

Серед класичних підприємств на селі виділяються виробничі та обслуговуючі кооперативи. Кооперація відзначається соціальною спрямованістю, а кооператив як підприємство дає можливість для зайнятості, тому є формою якісної соціалізації підприємництва через розширення можливостей для здобуття селянами доходів. З цієї точки зору і відповідно до принципів обов'язковості членства у кооперативі, а також трудової участі кооператив є універсальним соціальним підприємством. Ще одним елементом віднесення кооперативу до соціального підприємства є безпробитковий статус, адже прибутки отримують його члени (від участі), згідно з класичним визначенням кооператив є демократичною організацією спільного вирішення проблем учасниками.

Практики поширення соціального підприємництва в Україні є відносно новими. Ця сфера перебуває на етапі становлення або навіть зародження, тому актуальність дослідження досить висока, але сам процес, особливо щодо доступності емпіричних оцінок стану, є надзвичайно складним у реалізації. Пріоритети поступово вибудовуються суспільством, підприємцями, державна ж політика в будь-якому сенсі з цієї проблеми не прослідковується. Соціальні підприємства є різноплановими за характеристиками різних класифікацій. Тенденції залежать від культури та традиції розвитку системи господарювання, зокрема соціалізації, рівня

матеріального добробуту, якості соціального капіталу, який сформувався на селі (табл. 3), мотивації селян до організації структур взаємодопомоги.

Соціальні підприємства визначених форм (табл. 1) формуєть інфраструктуру ринку соціальної діяльності, на якому відбуваються обмін та відносини соціального характеру. Організаційна форма забезпечує можливість формалізації соціального підприємництва. Держава та уповноважені нею органи також можуть створювати соціальні підприємства у формі державних, які виконують місію вжиття заходів державної соціальної політики на безпробитковій основі. Отже, відбувається використання чинників соціального партнерства, підприємницької та громадянської солідарності, взаємодопомоги для соціалізації економічної системи, реалізації пріоритетів соціальної політики.

Соціальну місію можуть виконувати також неформальні організації, діяльність яких не регламентована законодавчо і які діють за межами рамкового правового поля. Використання ж організаційної та організаційно-правової форми для формалізації здійснення підприємницької діяльності дає змогу діяти в правовому полі, ефективно розподіляти економічну й соціальну відповідальність учасників соціального підприємства, претендувати на юридичний захист прав, свобод. Ми ж більше схиляємося до того, що пріоритетною організаційною формою соціального підприємства є партнерство, оскільки воно має розширені можливості усупільнення соціальної діяльності, наприклад кооператив – система партнерських зв'язків учасників за безпосередньої їх участі в наданні соціальних послуг.

Соціальне підприємництво вважаємо пріоритетною формою господарської діяльності на селі в умовах децентралізації. Коли держава на практиці значно відійшла від вирішення соціальних проблем за делегування значної частини повноважень місцевим територіальним громадам, соціальне підприємництво є тим механізмом, який здатен сприяти вирішенню цілої низки проблемних завдань. На державному та місцевому рівні можуть бути зроблені стратегічні програмні документи для сприяння залученню підприємливих соціально активних осіб до організованої діяльності зі створення соціальних підприємств, але для цього потрібне також цільове законодавство.

Соціальні підприємства агропродовольчого спрямування та інші на селі по Україні у 2016–2017 роках

Найбільш прийнятні форми організації соціального підприємництва	
Партнерство (товариство)	Кооператив, споживче товариство, спілка споживчих товариств, асоціація, організації орендарів, організації покупців, громадські організації, релігійні організації.
<i>Фактична наявність соціальних підприємств згідно з обстеженням</i>	
Назва й організаційно-правовий статус соціального підприємства	Територіальне розміщення, напрям діяльності (місія, спеціалізація)
Благодійний фонд «Терра Деї» ("Terra Dei"), благодійна організація	Село Пийтерфолво Закарпатська обл. Надання засобів виробництва для організації власної справи в сільському господарстві.
Інформаційно-туристичний центр «Зелена Кремінна» ФО-П	Місто Кремінна, Луганська обл. Надання послуг організації відпочинку, зеленого туризму.
Кондитерська «Добра Цукерня» ФО-П	Село Чайки, Київська обл. Надання можливості людям навчитись кондитерській майстерності.
Об'єднання сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів «Чернігівщина екологічна», сільськогосподарський кооператив	Чернігівська обл., Ніжинський район. Відновлення земель на осушених торфовищах та створення кооперативів.
Приватне підприємство «Малиновий рай», приватне підприємство	Село Грядя, Жовківський район, Львівська обл. Вирощування ягідних культур, таких як малина, ожина, смородина; органічне виробництво.
Приватне підприємство «Мар'їнська Міні-пекарня», приватне підприємство	Місто Мар'їнка, Донецька обл. Випічка та реалізація хліба, хлібобулочних виробів.
Приватне підприємство «Селиська сироварня», приватне підприємство	Село Нижнє Селище, Хустський район, Закарпатська обл. Покращення здоров'я нації через вживання екопродукції. Проведення навчальних тренінгів для місцевого населення щодо правильного догляду за великою рогатою худобою (ВРХ).
Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив «Агросвіт», сільськогосподарський кооператив	Село Крехів, Львівська обл. Організація збуту сільськогосподарської продукції, сприяння доступу селян до кінцевого споживача.
Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив «Агрофрут», сільськогосподарський кооператив	Село Романів, Львівська обл., надання сезонних робочих місць у депресивному районі з низьким рівнем зайнятості населення.
Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив «Банілів», сільськогосподарський кооператив	Село Банілів, Чернівецька обл. Надання послуг з обробітку землі членам кооперативу, спільне придбання мінеральних добрив та насіннєвого матеріалу.
Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив «БОРТНІВ-ЕКОПРОДУКТ», сільськогосподарський кооператив	Село Бортнів, Волинська обл. Надання послуг із обробітку землі, зберігання й реалізації сільськогосподарської продукції.
Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив «Господар-2015», сільськогосподарський кооператив	Село Хоружівка, Недригайлівський район, Сумська обл. Кооператив об'єднав сільських жителів для створення умов соціально-економічного розвитку та стабільності. Спрямований на підтримку жителів, які отримують дохід від приватного селянського господарства.
Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив «Дари Гуцульщини», сільськогосподарський кооператив	Село Селятин, Путильський район, Чернівецька обл. Переробка дикорослих грибів, ягід, трав. Заморожування, бланшування, сушіння.
Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив «Дари Ланів», сільськогосподарський кооператив	Село Колосова, Кременецький район, Тернопільська обл. Зниження собівартості переробки сільськогосподарської продукції та підвищення доходу членів СОК за спільної реалізації готової продукції.
Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив «Жовтневе», сільськогосподарський кооператив	Село Покровське, Токмацький район, Запорізька обл. Забезпечення населення послугами зі збирання та охолодження молока, залучення молоді до роботи в сільському господарстві.
Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив «Каїр», сільськогосподарський кооператив	Село Каїри, Горностаївський район, Херсонська обл. Послуги членам кооперативу щодо обробітку землі. Допоміжна діяльність у вирощуванні та реалізації сільськогосподарської продукції.
Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив «Київський», сільськогосподарський обслуговуючий кооператив	Місто Київ. Вирощування, переробка та експорт органічних ягідних культур (полуниця, малина, ожина).

Назва й організаційно-правовий статус соціального підприємства	Територіальне розміщення, напрям діяльності (місія, спеціалізація)
Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив «Кринички», сільськогосподарський кооператив	Село Котів, Бережанський район, Тернопільська обл. Організаційно-економічне сприяння зменшенню собівартості сільськогосподарської продукції, оптові закупівлі розсади, насіння, мінеральних добрив.
Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив «Радодар», сільськогосподарський кооператив	Село Радісне, Красилівський район, Хмельницька обл. Послуги зі збирання, охолодження та транспортування молочної сировини на молокопереробні підприємства.
Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив «Шепітчанка», сільськогосподарський кооператив	Село Долішній Шепіт, Вижницький район, Чернівецька обл. Послуги з переробки сільськогосподарської сировини; тестування й контролю якості продукції; розвитку сільського, екологічного (зеленого) туризму; проведення аукціонів, ярмарків.
Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив «Щедрий край», сільськогосподарський кооператив	Село Старий Почаїв, Кременецький район, Тернопільська обл. Послуги з організації заготівлі та переробки сільськогосподарської сировини; постачання засобів, необхідних для вирощування та виробництва сільськогосподарської продукції; обробітку ґрунту; діяльності та розвитку сільського, екологічного (зеленого) туризму.
Соціальне підприємство «ГоРодина», благодійна організація	Село Чижиків, Пустомитівський район, Львівська обл. Тепличне господарство з вирощування екопродукції.
Соціальне підприємство «Натуральні соки з Екологічно чистих фруктів Карпат» Благодійного фонду «Карітас Коломийсько-Чернівецької єпархії» ФО-П	Місто Коломия, Івано-Франківська обл. Виготовлення натуральних соків для потреб власних соціальних програм. Витискання соків для населення. Продаж соків для потреб ресторанів та кафе.
Соціальне підприємство «Пекарня «Горіховий дім»» ФО-П	Місто Львів. Виготовлення та реалізація кондитерських виробів та страв.
Ферма «Святогірська коза» ФО-П	Село Студенок, Ізюмський район, Харківська обл. Розведення кіз; переробка молока, виготовлення твердих і м'яких сирів, масла, морозива з козячого молока.
Фермерське господарство «Гармонія СМ», фермерське підприємство	Село Городище-Пустоварівське, Володарський район, Київська обл. Продаж товарів (власного виробництва), працевлаштування представників вразливих груп населення.
Фермерське господарство «Костів», фермерське підприємство	Село Поляни, Золочівський район, Львівська обл. Реалізація органічних продуктів, продуктів здорового харчування, продуктів з високою поживною, енергетичною цінністю, життєздатністю та життєвою силою, свіжих, із природним смаком.

Джерело: сформовано автором на основі [29; 32]

В теорії та на практиці слід розрізняти соціальне підприємництво як діяльність спеціалізованих організацій та соціальну діяльність підприємств як додаткову функцію; у соціального підприємств соціальна місія є статутною господарською діяльністю, а у класичного вона реалізується через механізм соціальної відповідальності. Зокрема, соціальне підприємництво – це, на нашу думку, форма забезпечення зайнятості сільського населення; інноваційний спосіб організації господарської діяльності на селі. В класифікації соціальних підприємств пропонуємо виділяти виробничо-господарський та обслуговуючий напрями діяльності, на основі яких формується характер спеціалізації.

Соціальне підприємництво як креативна модель бізнесу характеризує рівень соціальної свідомості суспільства та якість соціального капіталу. Наявність соціальних підприємств є перш за все

індикатором стану соціальної економіки, бажання індивідів та підприємців діяти на благо соціуму. Це вкрай важливо врахувати у зв'язку з вирішенням проблем сталого розвитку, досягненням цілей, які визначені ООН на період до 2030 року.

Висновки з проведеного дослідження. Розвиток соціального підприємництва в економіці України загалом й на селі зокрема перебуває в зародковому стані, з'являються перші соціальні підприємства або такі, що схожі на них за принципами функціонування, цілями. Все залежить від культури підприємництва, національних традицій господарювання. Проблем чимало, головними з яких, на нашу думку, є відсутність рамкового спеціалізованого законодавства з регулювання діяльності соціальних підприємств, загальна непрозорість, відсутність сформованості мотиваційного організаційно-економічного середовища.

Орієнтування соціального підприємництва перш за все на досягнення соціальних вигід означає особливості функціонування економічного механізму соціального підприємства. Динаміка розвитку соціального підприємництва залежить від якості соціального капіталу, який акумулюється в суспільстві. Носіями соціального капіталу є окремі індивіди, які об'єднуються в різні організації для досягнення мети. Стрижневим елементом соціального капіталу є рівень довіри, на основі якої індивіди комунікують між собою в процесі задоволення своїх економічних та соціальних інтересів. Соціальне підприємництво як діяльність і соціальне підприємство як організація є одними зі способів їх задоволення.

Фактично соціальне підприємництво є важливою складовою частиною реалізації соціальної політики на селі. Завдяки його розвитку сільські громади отримують додаткову спроможність вирішення проблем за різними напрямками, особливо у соціально-трудовій сфері. Це механізм, який ефективний в умовах децентралізації влади та управління, тому його обов'язково потрібно використовувати. Соціальне підприємництво дає спроможність суспільству реалізувати ефективну модель соціальної конкурентоспроможності, у складі якої розвиватимуться соціальні підприємства різних організаційних форм та спеціалізацій, але слід враховувати національну особливість структури підприємств, тобто те, що найбільш поширеною формою соціальних підприємств на селі в Україні є кооператив, на відміну від традиційної сільськогосподарської діяльності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Кантильон Р. К вопросу о сущности предпринимателей. Санкт-Петербург : Литера плюс, 2006. 220 с.
2. Оуен Р. Избранные сочинения / пер. С. Фейгиной. Москва ; Ленинград : Академия наук СССР, 1950. Т. 1. 419 с.
3. Петти В. Экономические и статистические работы. Москва : Госсозэкиз, 1940. 356 с.
4. Краус Н. Д. Рікардо – економіст епохи промислового перевороту. *Історія економіки та економічної думки* / Н. Краус. Київ : Центр учбової літератури, 2014. С. 150–159.
5. Сміт А. Дослідження про природу і причини багатства народів / пер. з англ. О. Васильєв, М. Межевікіна, А. Малівський. Київ : Наш формат, 2018. 736 с.
6. Блауг М. Економічна теорія в ретроспективі. Київ : Основи, 2001. 670 с.
7. Вебер М. Государство і суспільство: нариси соціології розуміння / пер. з нім. М. Кушнір. Київ, 2012. 1112 с.
8. Файоль А. Общее и промышленное управление / пер. Б. Бабина-Кореня. Москва, 1924. 159 с.
9. Форд Г. Моє життя та робота / пер. з англ. У. Джаман. Київ, 2016. 344 с.

10. Маринович М. Митрополит Андрій Шептицький і принцип «позитивної суми» / передм. А. Сливоцького Львів : Видавництво Старого Лева, 2019. 248 с.

11. Туган-Барановський М. Політична економія: курс популярний. Київ : Наукова думка, 1994. 264 с.

12. Юнус М. Мир трех нулей. Как справиться с нищетой, безработицей и загрязнением окружающей среды / пер. с англ. Москва, 2019. 275 с.

13. Анализ экономических систем: основные понятия теории хозяйственного порядка и политической экономики / под. общ. ред. А. Шюллера, Х.-Г. Крюссельберга ; пер. с нем. Москва, 2006. 338 с.

14. Бабицкий А.Ф. Социал. Законы и теория экономических процессов настоящего и будущего : монография. Киев, 2005. 496 с.

15. Мороз О. Інституціональна система аграрної економіки України : монографія. Вінниця, 2006. 438 с.

16. Бергман Х. Разделение труда и специализация в сельском хозяйстве / пер. с нем. Ю. Тимофеева, О. Тропова. Москва, 1969. 296 с.

17. Андрійчук В., Сас І. Концентрація в аграрній сфері економіки: проблемні аспекти : монографія. Київ, 2017. 303 с.

18. Саблук П., Малік М., Коваленко Ю. та ін. Внутрігосподарські організаційно-економічні механізми забезпечення прибутковості сільськогосподарських підприємств : методичні рекомендації. Київ, 2003. 204 с.

19. Юрчишин В. Аграрна політика в Україні на зламах політичних епох: історико-економічні нариси. Київ, 2009. 368 с.

20. Юрчишин В. та ін. Власність у сільському господарстві / за ред. П. Саблука. Київ, 1993. 352 с.

21. Месель-Веселяк В. та ін. Розвиток форм господарювання на селі / за ред. П. Саблука. Київ, 1993. 376 с.

22. Романова Л. Становлення підприємництва в сільському господарстві. Київ : ІАЕ, 1997. 272 с.

23. Лупенко Ю., Малік М., Заяць В. та ін. Розвиток підприємництва і кооперації: інституціональний аспект : монографія. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2016. 432 с.

24. Шпикуляк О. Становлення соціального капіталу в аграрній сфері трансформаційної економіки. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. 2007. Vol. 8. P. 28–34. URL: <http://mts.asu.lt/mtsrbid/article/view/678/704> (дата звернення: 02.03.2020).

25. Шпикуляк О. Кадровий потенціал та його формування в аграрних підприємствах. *Економіка АПК*. 2004. № 1. С. 155–159.

26. Малік М., Шпикуляк О. Кадровий потенціал аграрних підприємств: управлінський аспект : монографія. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2005. 370 с.

27. Shpykuliak O., Bilokinna I. "Green" cooperatives in the formation of an institutional mechanism of development of alternative power engineering in the agrarian sector of the economy. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2019. Vol. 5. № 2. P. 249–255. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2019-5-2-249-255> (accessed: 2 November 2019).

28. Калетнік Г., Шпикуляк О., Пчелянська Г. Інститути інфраструктури та ціноутворення у розвитку аграрного ринку: регіональний аспект. Вінниця, 2012. 324 с.

29. Каталог соціальних підприємств України: 2016–2017 роки. Довідкове видання. Київ : видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2017. URL:

<https://drive.google.com/file/d/151INaCLowNzVph-lAgcZpk3Esp79sicw/view> (дата звернення: 28.12.2019).

30. Сіренко Н., Лункіна Т. Соціальне підприємництво в Україні: основні аспекти. *Сталий розвиток економіки*. 2016. № 1. С. 5–10.

31. Соціологічна енциклопедія / уклад. В. Городяненко. Київ : Академвидав, 2008. 456 с.

32. Дюк А. Організаційні форми соціального підприємництва: аспекти теорії і практики. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 44. С. 5–11.

33. Лупенко Ю. та ін. Перспективні форми організації господарської діяльності на селі : наукова доповідь. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2019. 114 с.

34. Економічний енциклопедичний словник : у 2 т. Т. 1 / за ред. С. Мочерного. Львів : Світ, 2005. 616 с.

35. Економічний енциклопедичний словник : у 2 т. Т. 2 / за ред. С. Мочерного. Львів : Світ, 2006. 568 с.

36. Босак І. Соціальне підприємництво: основні ознаки та особливості розвитку. *Наукові записки Української академії друкарства*. 2017. Вип. 1(54). С. 99–104.

REFERENCES:

1. Kantylon R. (2006). K voprosu o sushchnosti predprynimatelei [On the essence of entrepreneurs]. SPb. : Lytera plius, 220 p. (in Russian)

2. Ouen R. (1950). Yzbrannyye sochyneniya. Tom 1. Per. S. Feihynoi. Moskva; Lenynhrad : Yzdatelstvo Akademyy Nauk SSR. (in Russian)

3. Petty V. (1950). Ekonomycheskye y statysticheskye raboty. [Economic and statistical work]. Moskva : Hossotsekhyz. 356 p. (in Russian)

4. Kraus N. (2014). D. Rikardo – ekonomist epokhy promyslovoho perevorotu [D. Ricardo is an economist in the industrial revolution] // Kraus N. Istoriia ekonomiky ta ekonomichnoi dumky. Kyiv. Tsentru uchb. lit., p. 150–159. (in Ukrainian)

5. Smit Adam. Doslidzhennia pro pryrodu i prychny bahatstva narodiv [Research on the nature and causes of the wealth of nations] (2018) / per. z anhl. O. Vasyliiev, M. Mezhevikina, A. Malivskiyi. K. : Nash format, 736 p. (in Ukrainian)

6. Blauh M. (2001). Ekonomichna teoriia v retrospektyvi [Economic theory in retrospect]. Kiyv : Osnovy, 670 p.

7. Veber M. Hospodarstvo i suspilstvo: narysy sotsiologii rozuminnia. Z nim. per. M. Kushnir. Kyiv, 2012. 1112 p.

8. Faiol A. (1924). Obshchee y promyshlennoe upravlenye. Per. B.V. Babyna-Korenia. M. : Knyha, 159 p. (in Russian)

9. Ford H. (2016). Moie zhyttia ta robota [My life is that work] / per. z anhl. Uliany Dzhaman. K. : Nash Format, 344 p. (in Ukrainian)

10. Marynovych M. (2019). Mytropolyt Andrei Sheptytskyi i pryntsypp "pozytyvnoi sumy" [Andrey Sheptytsky and the principle of "positive sum"] / peredmov A. Slyvotskoho. Lviv : Vydavnytstvo Staroho Leva, 248 p. (in Ukrainian)

11. Tuhan-Baranovskiyi M. (1994). Politychna ekonomii: kurs populiarnyi [Political economy: the course is popular]. Kyiv : Naukova dumka. (in Ukrainian)

12. Yunus M. Myr trekh nulei. Kak spravytsia s nyshchetoi, bezrobotytsiei y zahriaznennyem okruzhaiushchei sredey. Per. s anhl. Moskva, 2019. 275 p. (in Russian)

13. Analiz ekonomycheskykh system osnovnyye ponyatiya teoryi khoziaistvennoho poriadka y polytycheskoi ekonomiky [Analysis of economic systems basic concepts of the theory of economic order and political economy] / pod. obshch. red. A. Shiullera, Kh.-H. Kriusselberha; per. s nem. Moskva, 2006. 338 p. (in Russian)

14. Babytskyi A. (2005). Sotsyal. Zakony y teoryia ekonomycheskykh protsessov nastoiashchego y budushchego: [Social. Laws and theory of economic processes of the present and future]. Monohrafiya. Kyev. 496 p. (in Russian).

15. Moroz O. (2006). Instytutsionalna systema ahrarnoi ekonomiky Ukrainy.[Institutional system of agrarian economy of Ukraine] Monohrafiia. Vinnytsia. 438 p. (in Ukrainian)

16. Berhman Kh. (1969). Razdelenye truda y spetsyalyzatsiya v selskom khoziaistve. [Division of labor and specialization in agriculture]. Per. s nem. Yu. Tymofeeva, O. Tropova. Moskva. 296 p. (in Russian)

17. Andriichuk V., Sas I. Kontsentratsiia v ahrarnii sferi ekonomiky: problemni aspekty : monohrafiia [Concentration in the agricultural sphere of the economy: problematic aspects]. Kyiv, 2017. 303 p. (in Ukrainian)

18. Vnutrihospodarski orhanizatsiino-ekonomichni mekhanizmy zabezpechennia prybutkovosti silskohospodarskykh pidpriemstv: Metodychni rekomendatsii [In-house organizational and economic mechanisms for ensuring the profitability of agricultural enterprises: Guidelines] (2003) / P. Sabluk, M. Malik, Yu. Kovalenko ta in. K. : IAE UAAN. 204 p. (in Ukrainian)

19. Yurchyshyn V. Ahrarna polityka v Ukraini na zlamakh politychnykh epokh: istoryko-ekonomichni narysy. Kyiv, 2009. 368 p. (in Ukrainian)

20. Vlasnist u silskomu hospodarstvi / V. Yurchyshyn ta in. ; za red. P. Sabluka. Kyiv, 1993. 352 p. (in Ukrainian)

21. Rozvytok form hospodariuvannia na seli / V. Mesel-Veseliak ta in. ; za red. P.T. Sabluka. Kyiv, 1993. 376 p. (in Ukrainian)

22. Romanova L. Stanovlennia pidpriemnytstva v silskomu hospodarstvi [Formation of entrepreneurship in agriculture]. Kyiv : IAE, 1997. 272 p. (in Ukrainian)

23. Rozvytok pidpriemnytstva i kooperatsii: instytutsionalnyi aspekt : monohr. (2016) [Lupenko Yu., Malik M., Zaiats V. ta in.]. K. : NNTs "IAE", 430 p. (in Ukrainian)

24. Shpykuliak O. (2007). Stanovlennia sotsialnoho kapitalu v ahrarnii sferi transformatsiinoi ekonomiky. [Formation of social capital in the agrarian sphere of transformation economy]. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. Vol. 8. P. 28–34. URL: <http://mts.asu.lt/mtsrbid/article/view/678/704> (in Ukrainian)

25. Shpykuliak O. (2004). Kadrovyi potentsial ta yoho formuvannia v ahrarnykh pidpriemstvakh. *Ekonomika APK*. № 1. P. 155–159.

26. Malik M., Shpykuliak O. (2005). Kadrovyi potentsial ahrarnykh pidpriemstv: upravlinskyi aspekt. Monohrafiia. K. : NNTs "IAE", 2005. 370 p. (in Ukrainian)

27. Oleksandr Shpykuliak, Ilona Bilokinna. "Green" cooperatives in the formation of an institutional mechanism of development of alternative power engineering in the agrarian sector of the economy / *Baltic Journal of Economic Studies*, Volume 5. Number 2. 2019, 262 p. 249–255. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2019-5-2-249-255> (accessed 2 November 2019).

28. Kaletnik H., Shpykuliak O., Pchelianska H. (2012). Instytuty infrastruktury ta tsinoutvorennia u rozvytku ahrarnoho rynku: rehionalnyi aspekt [Institutes for Infrastructure and Pricing in Agricultural Market Development: A Regional Aspect]. Vinnytsia. 324 p. (in Ukrainian)
29. Kataloh sotsialnykh pidpriemstv Ukrainy: 2016–2017 roky. Dovidkove vydannia. Kyiv. Vydavnychiy dim “Kyievo-Mohylianska akademiia”. 2017. URL: <https://drive.google.com/file/d/151INaCLowhZVph-lAg-cZpk3Esp79sicw/view> (accessed: 28.12.2019).
30. Sirenko N., Lunkina T. (2016). Sotsialne pidpriemnytstvo v Ukraini: osnovni aspekty. Stalyi rozvytok ekonomiky. № 1. P. 5–10. (in Ukrainian)
31. Sociological encyclopedia (2008) / Compiled V. Horodyanenko. Kyiv : Akademvydav (Series “Encyclopedia erudite”). (in Ukrainian)
32. Diuk A. (2019) Orhanizatsiini formy sotsialnoho pidpriemnytstva: aspekty teorii i praktyky. Prychornomorski ekonomichni studii. Vyp. 44, p. 5–11. (in Ukrainian)
33. Perspektyvni formy orhanizatsii hospodarskoi diialnosti na seli: nauk. dop. (2019) / Yu. Lupenko ta in. Kyiv : NNTs “IAE”, 114 p. (in Ukrainian)
34. Mocherniy S., Larina Ya., Ustenko O., Yuriy S. (2005). Ekonomichniy entsiklopedichniy slovník: u 2 t. T. 1 [Economic encyclopedic dictionary. Vol. 1]. Lviv : Svit. (in Ukrainian)
35. Mocherniy S., Larina Ya., Ustenko O., Yuriy S. (2006). Ekonomichniy entsiklopedichniy slovník : u 2 t. T. 2 [Economic encyclopedic dictionary. Vol. 2]. Lviv : Svit. (in Ukrainian)
36. Bosak I. Sotsialne pidpriemnytstvo: osnovni oznaky ta osoblyvosti rozvytku. Naukovi zapysky [Ukrainskoi akademii drukarstva]. 2017. Vyp. 1(54), p. 99–104. (in Ukrainian)